

УДК 930.1(092) (477)

Антоній МОЙСЕЙ,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
antoniimoisei@rambler.ru

**МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ –
ДОСЛІДНИК ВИТОКІВ КУЛЬТУРИ
УКРАЇНЦІВ**

Ключевые слова: *М. Грушевский, украинская этнология, истоки народных обычаев, духовная культура украинцев.*

Мойсей Антоний. Михаил Грушевский – исследователь истоков культуры украинцев.

В статье исследуется философское проникновение М. Грушевского в суть этнографической проблемы, поиск истоков народных обычаев, осмысления процессов развития общественной духовной культуры украинцев. М. Грушевскому, как исследователю истоков культуры украинцев, используя огромный по объему эмпирический (этнографический) материал и, основываясь на современные ему теоретические разработки, удалось сделать огромный вклад в развитие украинской этнологии.

В історії української науки і культури кінця XIX – першої третини XX ст. одне з почесних місць по праву належить Михайлу Сергійовичу Грушевському (1866-1934). Автор понад двох тисяч праць, він як історик, археограф, літературознавець, фольклорист, етнолог, публіцист на ниві освіти, науки, культури, громадсько-державної діяльності дістав не лише загальнонаціональне, а й міжнародне визнання.

Діяльність М. Грушевського стала важливим фактором культурного прогресу, спрямованого на прищеплення масам любові до рідної мови, національної школи, глибокої пошани до здобутків і традицій минулого. Таким чином вона спричинилася до виховання свідомих патріотів та стала яскравим прикладом дальшого злету української культури, освіти, духовності і в цьому і неминуща вартість для нащадків.

Актуальність даної тематики полягає у філософському проникненні М. Грушевського в суть етнографічної проблеми, пошуці витоків народних звичаїв, осмисленні процесів розвитку суспільної духовної культури українців. Еволюціоністська теорія використана автором у вищезгаданих працях залишається і в наш час складовою частиною етнологічного розуміння процесу суспільного розвитку. Не дивлячись на деякі спроби суб'єктивного підходу до тлумачення питань генезису елементів народної культури, концепція їхнього дослідження, застосована українським академіком, ще довгий час не втратить своєї актуальності.

Історія етнографічного вивчення культур-

ного та звичаєвого життя українського народу починається мабуть зі „Слова о полку Ігоревім” та давньоруських літописів. Більш відомою в середньовічній Європі стала робота Боплана „Опис України”¹, в якій автор зібрав величезний за обсягом етнографічний матеріал про звичаї та обряди українців. Науковий підхід до народознавчої тематики був здійснений в роботах Хв.Вовка, який в праці „Студії з української антропології та етнграфії”² переконливо доводив, що український народ усіма своїми особливостями відмінний від сусідніх і являє собою окрему, неповторну антропологічну та етнографічну цілість; С.Килимника, праця якого („Український рік у народних звичаях в історичному освітленні”³) дає можливість заглянути в далекі віки назад до витоків українських народних звичаїв та обрядів; М.Максимовича, який в праці “Дні та місяці українського селянина”⁴ широко й мальовничо зобразив народні календарні звичаї й обряди, традиційний селянський побут; П.Чубинського, який дослідив міфологію, вірування, народний календар, загадки, звичаї, обрядовість українців (“Мудрість віків”)⁵. Всі ці автори, не дивлячись на різноманітну тематику піднятих пластів народної культури, залишалися по суті етнографами, збирачами народознавчих духовних скарбів.

Природною була поява досліджень етнологічного характеру, які ґрунтуючись на величезному за обсягом фактологічному матеріалі були направлені на виявлення причинно-наслідкових коренів етнографічних явищ. Серед

таких праць слід відмітити роботи видатного українського філолога О.Потебні⁶, в яких вчений досліджував витоки української народної культури. Ф.Колеса у своїх роботах “Мелодії українських народних дум”⁷, “Ритміка українських народних пісень”⁸ досліджував питання ритміки народних пісень, дум, і цим наблизився до прадавніх культурних коренів українського народу. Торкнувся проблеми дослідження витоків культури українців і митрополит Іларіон у відомій монографії “Дохристиянські вірування українського народу”⁹, де поганські звичаї були виділені серед християнських.

Дослідження теоретичного плану були співзвучні з працями європейських вчених. Серед них слід згадати працю Е.Тайлора “Первісна культура”¹⁰, що була присвячена питанням походження та розвитку релігії. “Коротка історія культури” Д.Ліндсея¹¹ наблизило нас до різних форм самовиразу в мистецтві, літературі, науці й філософії. В роботі, автор приділив чимало уваги питанням генези різноманітних форм осягнення дійсності людиною. Співзвучні гіпотезі М.Грушевського про народження двох словесностей є роботи Д.Фрезера “Золота гілка”¹² та “Фольклор у Старому заповіті”¹³. Науковий підхід М.Грушевського до історії української культури передбачав як глибокий аналіз величезного матеріалу, накопичений українськими етнографами, так і серйозне теоретичне обґрунтування проблеми, що мало підґрунтям надбання української та світової фахової думки. М.Грушевський протягом тривалого часу займався питанням походження та розвитку духовної культури українського народу. Про це свідчить ціла низка його робіт, присвячених історії культури: “Ілюстрована історія України”¹⁴, “Історія української літератури”¹⁵, “Історія України-Руси”¹⁶, “Нарис історії українського народу”¹⁷, “Про старі часи на Україні: Коротка історія України”¹⁸, “Як жив український народ”¹⁹ та ін.

Монументальна праця М. Грушевського “Історія України-Руси” є одним з найвидатніших витворів української наукової історіографії, що історично обґрунтувала справу української державності й справила визначальний вплив на державницьке виховання цілих поколінь. В галузі дослідження витоків культури українців таку ж роль відіграла його п’ятитомна “Історія української літератури”. Обидві праці дають змогу дослідити витоки культури українців, проаналізувати фактологічний етнографічний матеріал, який був доступний М.Грушевському, а також розглянути наукову концепцію, на якій вчений ґрунтував свої дослідження.

Перші томи “Історії української літератури” М.Грушевський написав в тяжких умовах вимушеної еміграції, позбавлений робочої бібліотеки, яка згоріла під час громадянської війни. Загинув й особистий архів вченого, серед рукописів якого були, безперечно, й підготовчі матеріали до цієї фундаментальної праці.

Вірний своїм творчим принципам, він не пропонував читачам застигли схеми та усталені висновки. За його словами, він хотів дати своїм читачам можливість “відчутти і зрозуміти все те багатство почуття і гадки, краси і сили, яке зложено і заховано в українській літературній спадщині”²⁰. Новизна розгляду культурологічних проблем М.Грушевським полягає в тому, що він вивчав не історію держави, а народу. В його дослідженнях домінує принцип історизму, він, мабуть уперше розглянув генезис слова від появи людини. До нього історію української культури вивчали починаючи зі “Слова о полку Ігоревім” (М.Максимович) або з XVI ст. (М.Петров), з Енеїди” І.Котляревського (М.Зеров) або з Київської Русі (С.Єфремов)²¹. М.Грушевський розширив дослідження значно поза прийнятий конвенціональний історичний поріг 862 року – до IV ст. н. е.²²

М.Грушевський мислив масштабами загальноєвропейськими, проте й за цієї умови головною була для нього першооснова, ген майбутньої народності – національна сутність літератури. Тому академік починає свої дослідження з фольклору. За Грушевським, фольклор і писемна література – дві стадії і дві форми однієї системи – художньої словесності (“красної словесності”). Перший ефект такого підходу, за ним, є органічність з’єднання історії етносу з історією його Слова. На думку Л. Винара, дослідника життя і творчості академіка, М.Грушевського характеризує саме те, що він вважав фольклор та етнографію важливими джерелами історії української літератури²³. Другий – взаємодія колективної і індивідуальної творчості.

Першоелементи української художньої системи вчений бачить ще в доісторичні часи, перший розквіт – у період язичництва, початок взаємодії з писемністю – в часи Київської Русі. Вражає і багатство аналізованого матеріалу: обрядові, родинні, трудові, еротичні пісні, дружинний, героїчний епос, фантастичні казки, легенди, перекази.

Досить ознайомитись з розділами глав: поезія і слово, поетичний образ у слові, багатство синонімів у примітивних мовах, поезія і ритм, забава і праця, просторовий і часовий ритм у творчості, початок пластики й тоніки, “настроєве” значення хору і танцю, магічне зна-

чення ритму, а далі – пісня індивідуальна і колективна, головні прикмети родоплемінного ладу, диференціація поезії у зв'язку з її розвитком і суспільною диференціацією, соціальна і культурна обстановка української творчості, головні моменти в розвитку української словесності, інтернаціональне і національне – і стане очевидною яскрава новаторська суть методу дослідження.

На основі аналізу структур прафольклору М.Грушевський показав що фольклор є породженням реальних зв'язків людини з природою Подніпров'я (від Прип'яті до Росі) і Подністров'я, тому відбиває зумовлений природою та історією саме цих країв характер світосприйняття, праці, повір'їв, обрядів, традицій. Про прабатьківщину українців академік написав і в інших своїх працях: "Історія України – Руси"²⁴, "Про старі часи на Україні: Коротка історія України"²⁵, "Ілюстрована історія України"²⁶, "Як жив український народ"²⁷ та ін. За Грушевським ще в найранішому фольклорі виявляються такі риси, як моно – діалогічність розкриття сюжету, ліризм і епізм, суб'єктивність і колективізм, а поетичні форми фольклору органічно синтезуються з ритмікою і тонікою, вокалізмом і музичністю, що знаходять найповніше вираження у формі "театральних" (колективістично-обрядових) дійств.

Спираючись на ґрунтовні західноєвропейські психологічні студії, а також на праці академіка А.Потебні, М.Грушевський став на позицію, яка пояснювала тісний зв'язок і глибоку аналогію процесу творення мови з виникненням поетичних образів. Підтримуючи психологічну теорію по аналогічній процесі розвитку мов і художніх образів, він, наголошує на синкретичності первісного мистецтва. Згідно твердження А. Потебні, слова є ембріональною (зародковою) формою поезії. В свою чергу, М.Грушевський впевнений, що в своїй основі, в своєму походженні дійсно "кожна фраза і кожне слово являються поетичним образом, викликаним емоцією і уявою творця, який передає його слухачеві так, як поет передає поетичний образ, артистичний твір". А далі він конкретизує: "подібно як у приповідці, в прислів'ї маємо звичайне стягнене, сконденсоване оповідання або натяк на байку, новелу, анекдот, – так фраза і навіть окреме слово являється стягненим поетичним образом, часто – уже неможливим до розшифрування..."²⁸.

Автор "Історії української літератури" вбачав витоки мови в довгому еволюційному процесі, під час якого на місце початкових жестів, викликів, інтонацій, якими початково користувалися люди якогось племені, виникала справжня артикульована мова²⁹.

Говорячи про витоки появи прототипу пісні, М.Грушевський пов'язував її з тією хвилею, коли з окремих слів, пересипаних неартикульованими вигуками, з'явилася фраза – ряд фраз, звичайно повторюваних і густо пересипаних вигуками і відокремленими словами для ритму, але пов'язаними між собою логічним розвитком певної теми. Це була робоча або обрядова пісня, пісня-закляття або пісня-молитва, маючи сакральне, магічне значення.

Посилаючись на Ф.Ніцше, М.Грушевський пов'язав вірш із ритмом. З ритмом людина могла все: магічно пособляти роботі, бога змусити явитись, зблизитись, вислухати, будучність по своїй волі уряднити, власну душу визволити тощо. Без вірша вона була нічим, через вірш ставала майже богом³⁰.

На певному етапі із-за складності техніки колективних відправ, танців і пантомім, на думку автора, з'явилася ціла категорія диригентів, режисерів і провідників, які ставили нові танці і балети, вносили нові подробиці в обряд та та їх словесний репертуар³¹. Так з'явилася священнича верства, яка завідувала родоплемінними відправами. Особливо, з розвитком інтенсивного хліборобства, цінувалися здібності ворожбита, який робив дощ і погоду. Репутацією чародія-чаклуна дуже часто скріплювали свій авторитет воєнні ватажки, переходячи в роль примітивного монарха.

З розпадом родоплемінного устрою змінився і загальний світогляд. Центром став не анонімний колектив, а сильна, „героїчна” індивідуальність. Думка стала більш аналітичною і критичною. Елементи реального досвідного знання все виразніше почали відмежовуватися від впливів уяви (фантазії)³². А соціальна еволюція вела до того, що пануючі верстви потребували якнайширшого історичного обґрунтування. Природньо, що між новими ідеями і традиційним колективістським світоглядом мас виникала певна традиція. Нові ідеї приходять в маси з великим запізненням, і то звичайно у варіантах, скомбінованих з масовою традицією і через те сильно вже змінені.

Загальний висновок, який робить М. Грушевський, є констатація народження двох словесностей. "Література верхів – аристократії й інтелігенції, писана відразу чи згодом перенесена на письмо. І література мас, народна, яка найчастіше ніколи не доходить до письма і завмирає в усній традиції"³³. Література мас, за його словами, стосувалася старих обрядів і обрядового репертуару старшої пісенної і прозової традиції, консервувала їх всіма своїми засобами і тільки поволі приймала, у формах спрощених і пристосованих до своєї традиції,

теми і форми нової, “панської” словесності.

Гіпотезу М. Грушевського підтверджують праці інших дослідників: Е. Тайлора „Первісна культура”³⁴, Д. Фрезера „Золота гілка”³⁵, В. Проппа „Історичні корні чарівної казки”³⁶ та ін.

Розділ “Соціальна і культурна обстановка української творчості”, присвячений відомому українському ученому – історику, етнографу, фольклористу, професору Київського університету В. Б. Антоновичу (1834-1908), здійснює загальний екскурс в початковий період словесної творчості. Автор посилається на факт відсутності спеціального українського матеріалу. Цей факт, на думку вченого, спостерігається з тієї причини, що “українське плем’я” розвивалося рано, швидко, утративши при цьому характерні риси примітивного побуту³⁷. Але величезний вплив на праслов’ян мала їхня праявність – східноєвропейська рівнина. Грушевський характеризує її як одну з найбільш глухих, мало доступна для культурних впливів з середньоземного “гнізда духовних засобів”. Це призвело до запізнення в культурному і соціальному розвитку слав’яно-литовської групи народів, хоча патріархальна родина вже панувала в соціальному житті, рід поступався своєю місцем родинним зв’язкам. Узагальнюючи цю тему, вчений ототожнював праслов’янське життя до розселення з пізнім родоплемінним періодом, вже знайомим з економічною та соціальною диференціацією. Виходячи з цього твердження, М. Грушевський приходить до висновку, що примітивний тотемізм і комунізм міг тоді існувати тільки в пережитках³⁸. На основі цього твердження, він критикував Хв. Вовка за те, що той умикав дівчат в Київську добу вважав основною формою шлюбу.

І дійсно, Хв. Вовк в своїх “Студіях з української етнографії та антропології” припускав в цьому аспекті деякі протиріччя. Він стверджував, що у старих східних слов’ян шлюб вже існував як інституція. Вона походила, на його думку, зі звичаю умикавня та купівлі молоді³⁹. Тобто, вчений вказав на умикавня, як на один з витоків шлюбного обряду. А в подальшому він приводить приклад древлян, які викрадали молодих дівчат, що ходили по воду⁴⁰. Цей приклад зовсім не роз’яснює був цей звичай пережитком, чи основною формою шлюбу. Тут скоріше правий М. Грушевський, який поряд з такими вченими як М. Карамзин⁴¹, митрополит Іларіон⁴², Д. Ліндсей⁴³, Н. Здоровага⁴⁴, Боплан⁴⁵ та ін. викраданню чи умикавню нареченої вважав найархаїчнішою формою шлюбу. Ця форма шлюбу була відомою всім індоєвропейським народам.

Слід зазначити, що в “Старших верствах

української усної традиції”⁴⁶ М. Грушевський ґрунтував свої висновки на дослідженні видатного українського вченого О. Потебні, який дослідив міфологічне мислення на основі конкретної історії формування і життя нації, реконструюючи її мовний світ у зв’язку із психологією мислення⁴⁷.

Цінність розділу, присвяченого відгомонам творчості родоплемінних часів, перш за все в спробі проаналізувати поетичну структуру і належність до певної традиції обрядової, ліричної та історичної поезії з музикознавчого погляду. Порушуючи притаманну фольклорно-літературознавчим дослідженням форму, взявши на озброєння музикознавчий метод досліджень Ф. М. Колесси⁴⁸, М. Грушевський переконливо доводить оригінальність, “місцевість” української ліричної традиції, наявність у найдавніші часи кількох типових форм творчості обрядової поезії та речитативних жанрів – замовлянь, голосінь і “героїчних” слів – величань, епічних жанрів-дум.

Розділ “Обрядові дії”⁴⁹ автор “Історії української літератури” розглядав з погляду міфологічної психології давньої людини. М. Грушевський зауважував, що цінними тут є праці англійського етнолога Д. Д. Фрезера, в яких цитується український етнографічний матеріал⁵⁰. Бібліографічний матеріал, поданий М. Грушевським до розділу, присвячений молитвам і закланням⁵¹ досі залишається найбагатшим з погляду фольклорних записів. На жаль, через вульгарно-соціологічну течію в радянській фольклористиці, боротьбу з міфологічними жанрами, релігією та замовчування багатьох жанрів, у котрих у тій чи іншій мірі проявлялися релігійні мотиви, замовляння, а тим паче молитви, фактично вилучалися з фольклорного обігу. В підручнику для вузів “Українська народна поетична творчість”⁵² вони розглядалися як винятково поетичні твори з утилітарним, переважно господарським або політичним характером (антикріпосницькі, антипанські). М. Грушевський коментував поданий матеріал з погляду історичних впливів, не намагаючись реставрувати їхню ритміку, символічне значення окремих розділів, поетичний склад, який зумовлює лікувальний ефект замовляння. З розвитком природничих наук, психології, як одного з продуктів людської і космічної енергії постає потреба вивчати замовляння і молитви у їх ритмічній, поетичній організації, як одного з факторів організації біоенергії людини. Фактично досі ніхто не дав такої повної характеристики цих жанрів.

В українській фольклористиці і до М. Грушевського, і після нього, похоронна обрядовість

і голосіння⁵³ – одна з найменш вивчених матеріалів. Аналізуючи наявний матеріал, М.Грушевський намагався залучити порівняльний аналіз близьких міфологічних форм – замовлянь, молитов, з'ясувати конкретні історичні обставини, що зумовили появу певних символів у голосіннях. Важливим у даному розділі є науковий апарат, на який посилався учений і який з відомих історичних обставин ХХ ст. не фігурує у працях дослідників радянської доби.

Висновки М.Грушевського про українські народні трудові пісні⁵⁴ як такі, що не відіграють вже ритмічно-організаційної ролі, а лише співаються принагідно – під час певної роботи, або в обрядових діях, цілком правомірні. Багата обрядова палітра, емоційне забарвлення, нерідко класові мотиви свідчать про досить пізній період їх існування, а то й створення.

На думку М.Грушевського, величальні обряди були своєрідним, рідкісним, але вдалим засобом народної філософії, водночас психотерапії, спрямованої на виховання гуманних почуттів людинолюбства, потреби жити так, щоб заслужити людську повагу.

У різдвяних колядках автор констатує образи світового дерева, віщих птахів, тим самим ще раз засвідчивши їхню причетність до давніх міфологічних вірувань.

Звертаючись до багатого фактичного матеріалу, який, на думку автора книги, свідчить про завоювання нареченим молодої, вчений проводить паралель між громадською роллю і побутовими обставинами життя сім'ї, вбачаючи у хорових супроводах дружок і бояр відголоси дружинних і козацьких традицій⁵⁵. Надаючи особливу увагу обрядовій символіці, він, як і інші дослідники бачив у весіллі велике театралізоване дійство, яке фокусує в собі певні суспільні відносини, переломлюючись кризь відносини родові, сімейні.

В розділі “інтернаціональне і національне” М.Грушевський на багатому фактичному матеріалі, якого тривалий час були позбавлені радянські дослідники пізнішого часу, проаналізував міфологічну, міграційну, історичну і антропологічну теорії у світовому, зокрема, європейському казкознавстві і побутування цих теорій в Україні. Щодо послідовності викладу фактів, теоретичних ідей європейських учених, розтлумачення цих ідей в українській науці доробку М.Грушевського немає альтернативи.

Кожна з вищезгаданих теорій відкриває певну завісу типологічних інтернаціональних і національних мотивів у казковому, взагалі оповідальному епосі народів світу, східнослов'янському, українському зокрема. Але в жодному не може бути єдиним поясненням ідейно-

художніх аналогій чарівних образів, космогонізму казки, легенди, міфа, тому що при застосуванні кожної з цих теорій виникає ряд нових і нових суперечностей, які не вкладаються в рамки однієї теорії. Витоки подібної сюжетності, обрядовості, мотивів кАзок, легенд, міфів, анекдотів народів світу варто, очевидно, шукати і в історії заселення планети людством, і у закономірностях фізичних особливостей, мислення людини як особи виключно біологічної, котра відрізняється від інших істот земної кулі, а в чомусь і сходиться з ними.

Таким чином, “Історія української літератури” є одним з найсерйозніших творів, що розкривають витoki культури українців. Багато істориків літератури оцінювали її дуже високо. Дмитро Чижевський в оцінці цієї праці вважав її зразком майстерності володіння різними методами наукового дослідження, прикладом акрибії, екзактності⁵⁶. Праця М.Грушевського широко доповнила аналіз та синтез культурних та інтелектуальних факторів, які становили головні рушійні сили українського історичного процесу.

Першоелементи української художньої писемності М.Грушевський вбачав у період язичництва, що склалися з обрядових, родинних, трудових, еротичних пісень, дружинного, героїчного епосу, фантастичних казок, легенд, переказів. Витоки мови він вбачав у жестах, викликах, інтонації, а пісні – в неартикульованих вигуках, фразах, вірша – у ритмі. Суспільний вплив на формування культури мови, вчений передбачав у появі двох словесностей. Він не залишив поза увагою вплив географічних умов, в яких формується народна культура, антропологічні особливості та історію заселення планети людством.

Еволюція сімейної обрядовості, розглянута М. Грушевським, як елемент невпинного розвитку суспільства. Вчений розглянув поетапну зміну форм шлюбу. Аналіз всього комплексу весільної обрядовості він робить, розглядаючи шлюбну церемонію через призму пошуку коренів звичаїв та обрядів. З концепції невпинного розвитку суспільних відносин випливає його класифікація матеріалу, що, до речі, співзвучна сучасним науковим стандартам.

В дослідженні календарної обрядовості концептуальний підхід академіка залишився незмінним. Родина, як центр лімітованого соціума, в якому розвивається матеріально та духовно – релігійний зміст життя. Сільськогосподарський календар, на думку вченого, є стрижнем кАлендарної обрядовості українців, якій тримався на головних моментах руху снця та пов'язаного з цим річного розвитку і упадку земного життя.

Таким чином, М. Грушевському, як дослідникові витоків культури українців, викриваючи величезний за обсягом емпіричний (етнографічний) матеріал та ґрунтуючись на сучасні йому теоретичні розробки, вдалося внести свій вклад у розвиток української етнології.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Боплан Г. // Ляскоронський Гильом Ле-Вассер де Боплан Описание Украины / Пер с франц. – Спб., 1832. – 179 с.

² Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.

³ Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Факс. вид. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – Кн. 1. – 400 с.; Кн. 2. – 528 с.

⁴ Максимович М. Дні та місяці українського селянина: пер. з рос. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.

⁵ Чубинський П.П. Мудрість віків: (Укр. Народнознавство у творчій спадщині Павла Чубинського): У 2 кн. – К.: Мистецтво, 1995. – Кн. 1. – 224 с.; Кн. 2. – 224 с.

⁶ Потєбня А.А. Объяснения малорусских и сродных песен. – Варшава, 1883. – 268 с.;

22. Потєбня А.А. Слово и миф / Сост., подготовка текста и примеч. А.Л. Топоркова. – М.: Правда, 1989. – 623 с.

⁷ Колесса Ф.М. Мелодії українських народних дум. – Київ: Наукова думка, 1969. – 592 с.

⁸ Колесса Ф.М. Ритмика украинских народных песен. – Львов, 1907. – 255 с.

⁹ Іларіон, Митрополит Дохристиянські вірування українського народу – Київ, 1993

¹⁰ Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.

¹¹ Ліндсей Д. Коротка історія культури: В 2-х томах / Пер з англ. В. та Л. Герасимчук. – Київ: Мистецтво, 1995. – Т. 1. – 240 с.; Т. 2. – 256 с.

¹² Фрээр Д.Д. Золотая ветвь: Пер. с англ. / Послесл. С.А. Токарева. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.

¹³ Фрээр Д.Д. Фольклор в Ветхом завете: Пер. с англ. / Предисл. и коммент. С.А. Токарева. – М.: Политиздат, 1989. – 541 с.

¹⁴ Грушевський М. Ілюстрована історія України / Репринтне відтворення видання 1913 р. – Київ – Львів, 1913. – 524 с.

¹⁵ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – 392 с.

¹⁶ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 1991. –Т. 1. – 736 с.

¹⁷ Грушевський М. Очерк истории украинского народа. – Киев: Лыбидь, 1990. – 400 с.

¹⁸ Грушевський М. Про старі часи на Україні: Коротка історія України. – С.-Петербург: Электро-Типография Н.Я. Стойковой, 1907. – 175 с.

¹⁹ Грушевський М. Як жив український народ / Репринтне відтворення видання 1915 р. – Київ: РОВО „Укрвузполіграф”, РВЦ „Орбіта”, 1991. – 112 с.

²⁰ Кононенко П. Історія української літератури М. Грушевського – етап у розвитку наукового літературознавства // Грушевський М. Історія української літератури. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 7.

²¹ Вказ. праця, С. 20-23.

²² Герасимчук В. М. Грушевський як історіограф // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів: Видавництво Наукового Товариства ім. Шевченка, 1922. – Т. СХХХІІІ. – С. 11.

²³ Винар Л. Силуети епох. Дмитро Вишневецький, Михайло Грушевський. – С.-Петербург: Электро-Типография Н.Я. Стойковой, 1907. – С.96.

²⁴ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 1991. –Т. 1. –С. 81-82.

²⁵ Грушевський М. Про старі часи на Україні: Коротка історія України. –С.-Петербург: Электро-Типография Н.Я. Стойковой, 1907. – С. 10-12.

²⁶ Грушевський М. Ілюстрована історія України / Репринтне відтворення видання 1913 р. – Київ – Львів, 1913. – С.10-30.

²⁷ Грушевський М. Як жив український народ / Репринтне відтворення видання 1915 р. – Київ: РОВО „Укрвузполіграф”, РВЦ „Орбіта”, 1991. – С. 9-10.

²⁸ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 59.

²⁹ Вказ. праця, С. 60.

³⁰ Вказ. праця, С. 70.

³¹ Вказ. праця, С. 72.

³² Вказ. праця, С. 74.

³³ Вказ. праця, С. 77.

³⁴ Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.

³⁵ Фрээр Д.Д. Золотая ветвь: Пер. с англ. / Послесл. С.А. Токарева. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.

³⁶ Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки / Вступ. ст. В.И. Ереминой. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – 364 с.

³⁷ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 79.

³⁸ Вказ. праця, С. 82-83.

³⁹ Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995. – С. 221.

⁴⁰ Вказ. праця, С. 222.

⁴¹ Карамзин Н.М. История государства Российского. – Изд. 6-е. – Спб., 1851 / Переизд.: Москва. – 1998. – №1-12.

⁴² Іларіон, Митрополит. Дохристиянські вірування українського народу – Київ, 1993.

⁴³ Ліндсей Д. Коротка історія культури: В 2-х томах / Пер з англ. В. та Л. Герасимчук. – Київ: Мистецтво, 1995. – Т. 1. – 240 с.; Т. 2. – 256 с.

⁴⁴ Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. – Київ, 1974. – 159 с.

⁴⁵ Боплан Г. // Ляскоронський Гильом Ле-Вассер де Боплан Описание Украины / Пер с франц. – Спб., 1832. – 179 с.

⁴⁶ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 16-167.

⁴⁷ Потебня А.А. Объяснения малорусских и сродных песен. – Варшава, 1883. – С. 22.

⁴⁸ Колесса Ф.М. Мелодії українських народних дум. – Київ: Наукова думка, 1969. – 592 с.; Колесса Ф.М. Ритмика українських народних песен. – Львов, 1907. – 255 с.

Moysey Antonyi. MICHAEL HRUSHEVSKY AS THE UKRAINIAN CULTURE RESEARCHER.

The article investigates M.Hrushevsky's philosophical penetration into the essence of ethnographic problems, his search for the origins of folk customs, the scholar's persieving of the processes of the social spiritual culture of Ukrainians.

Hrushevsky as the Ukrainian culture researcher could make a tremendous contribution to the development of Ukrainian ethnology based on enormous amount of empirical (ethnographic) material and based on contemporary theoretical developments of his times. The evolutionary theory used by the author in his scientific writings nowadays is part of ethnological understanding of social development. Despite some attempts of subjective approach to the interpretation of the questions of genesis of the elements of folk culture, the concept of their study used by the ukrainian academician will not lose its relevance for a long time.

Hrushevsky's scientific approach to the history of Ukrainian culture provided both deep

⁴⁹ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 120-137.

⁵⁰ Фрээр Д.Д. Золотая ветвь: Пер. с англ. / Послесл. С.А. Токарева. – М.: Политиздат, 1983. – С. 27.

⁵¹ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 137-145.

⁵² Українська народна поетична творчість: Підручник для студентів філол. фак-тів ун-тів і пед. ін-тів / Ред. кол.: М.Т. Рильський (відп. ред.). – Київ: Рад. школа, 1965. – 418 с.

⁵³ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Примітки: А.Ф. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 145-159.

⁵⁴ Вказ. праця, С. 160-166.

⁵⁵ Вказ. праця, С. 240-297.

⁵⁶ Винар Л. Силуети епох. Дмитро Вишневецький, Михайло Грушевський. – С.-Петербург: Электро-Типография Н.Я. Стойковой, 1907. – С. 96.

analysis of the immense material accumulated by Ukrainian ethnographers and serious theoretical justification of the problem based on the heritage of the Ukrainian and world professional opinion. M.Grusevskiy for a long time worked on the question of origins and development of spiritual culture of the Ukrainian people.

The monumental work by M.Hrushevsky "History of Ukraine-Rus" is one of the greatest works of Ukrainian scientific historiography that historically substantiated the matter of Ukrainian statehood and had a decisive influence on the the national statehood-making thought and education of generations. His five-volume "History of Ukrainian Literature" played the same role in the field of investigation of the origins of Ukrainian culture. Both works make it possible to investigate the origins of Ukrainian culture, analyze ethnographic factual material that was available to M.Hrushevsky, and consider the scientific concept on which he based his scientific research.

Key words: M. Hrushevsky, Ukrainian ethnology, the origins of folk customs, spiritual culture of the Ukrainian.